

Autorica objašnjava da neće svaki pojedinac nakon doživljene traume razviti posttraumatski sindrom, nego da traumatska iskustva mogu biti i korisna jer poučavaju o onom što ne funkcionira. Tijekom prorade i prihvaćanja traume savjetuje osvrnuti se na traumu u miru, oprostiti se u dobru od prošlosti, u miru pogledati u budućnost i nikako ne izgubiti iz vida osobnu odgovornost. Franklov tragičan optimizam, koji poziva da kažemo “da” životu i njegovim smislenim mogućnostima unatoč negativnim okolnostima (str. 89), autorica smatra protuotrovom za posttraumatski sindrom. Kao dodatnu zaštitu od jeze, straha i tjeskobe ističe važnost življenja s osjećajem zahvalnosti.

U poglavlju posvećenom razmišljanjima o smrti i prolaznosti života, autorica naglašava važnost maksimalnoga iskorištavanja jedinstvenih prilika i cjelokupnoga života. Preporuča suočavanje sa smrću jer nas ona podsjeća na vrijednost svih stvari. Lukas postavlja pitanje čitatelju: Kada biste točno znali da su pred vama još tri tjedna života, što bi tada bilo važno? (str. 129). Tim provokativnim pitanjem želi ukazati da na vrijeme treba razmisliti živimo li prave vrijednosti.

Lukas se dotiče i teme ljubavi te prikazuje Franklovu ideju ljubavi, prema kojoj se ljubav odnosi na shvaćanje najdublje vrijednosti voljene osobe, radost zbog njezina postojanja, najdublju želju da drugoj osobi bude dobro, spremnost da se više pridonese njezinu razvoju te moć samodricanja u korist voljene osobe (str. 33).

Autorica koncept duhovne osobe (str. 156) smatra filozofskom novošću koju je Frankl postigao spajajući psihološku i fizičku dimenziju u psihofizički organizam duhovne osobe koja nosi i oblikuje organizam te ga koristi da oblikuje svijet. Duhovna dimenzija sadržava slobodu, odgovornost, stvaralačke snage, sposobnost samodistanciranja i samonadilaženja, volju za pronalaženjem

smisla i vrijednosti te čežnju za transcendencijom. Ona pomaže u otkrivanju smisla, donošenju odluka i življenju autentičnoga, ispunjenoga života.

Razmišljajući o tom što bi Frankl rekao ljudima koji traže smisao u 21. stoljeću, Lukas navodi kako bi vjerojatno rekao “ustanite protiv neprekinutog uzroka patnje svuda okolo, razvijajte osjetljivost za prave vrijednosti, zauzimajte se za toleranciju i međusobno poštovanje” (str. 150). Upozorava na nužnost povlačenja u samoću, u kojoj je moguće čuti glas transcendencije. Naglašava kako se psihoterapijske tehnike moraju kombinirati s umijećem i mudrošću terapeuta te da umijeće i mudrost sami po sebi nisu dovoljni ako nedostaje čovječnosti.

Možemo zaključiti kako Lukas na jednostavan, razumljiv i stručan način objašnjava glavne ideje logoterapije i spaja ih sa svojim kliničkim iskustvom. Konkretnim primjerima čini teorijske koncepte razumljivima, kako za laike tako i za stručnjake. Lukas kompleksne ideje prenosi na način primjenljiv u svakodnevnim situacijama s ciljem prevencije, a ne samo liječenja. Prema tomu, ova knjiga vrijedna je čitanja za sve koji su zainteresirani za psihologiju, osobni razvoj, traženje smisla u životu te za one koji žele pronaći inspiraciju kroz izazove koje život stavlja pred njih.

Valentina Ričković

Ivan Čulo i Ivan Šestak, *Znakovi vremena: Odjeci filozofije personalizma u hrvatskoj kršćanskoj misli*. Zagreb: Fakultet filozofije i religijskih znanosti, 2024.

Biblioteka Filozofski niz Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu iznjedrila je ove godine knjigu simptomatičnoga naslova *Znakovi vremena: Odjeci filozofije personalizma u hrvatskoj kršćanskoj misli*. Izraz

“znakovi vremena” ima podrijetlo u Kristovoj riječi koja označava postojanje nekakvih ideja koje zahtijevaju napor shvaćanja i tumačenja. Termin je prvi put uporabljen 1961. od pape Ivana XXIII. u apostolskoj konstituciji *Humanae Salutis*, kojom je najavio održavanje Drugoga vatikanskoga sabora. O filozofiji personalizma u hrvatskoj kršćanskoj misli detaljno su u knjizi pisali autori Ivan Čulo, filozof i autor nekoliko knjiga s područja filozofije, povijesti i socijalne misli, te Ivan Šestak, isusovac i filozof, dekan Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Autori ovoga djela objavili su više knjiga i znanstvenih radova o personalističkim temama. Knjiga je podijeljena u šest poglavlja te, uz uvodne napomene i zaključna razmatranja autorâ, donosi i obilnu bibliografiju zastupljenih hrvatskih personalističkih mislilaca koji su na prijelazu 20-ih u 30-te godine prošloga stoljeća studirali ili doktorirali u Parizu. Knjiga ima ukupno 191 stranicu.

U *Uvodnim napomenama* (str. 13–23) autori nas žele upoznati s nastankom, glavnim misliocima, temeljnim idejama i širenjem personalističke filozofije u hrvatskim prostorima. Personalizam je kao filozofski pravac nastao u prošlom stoljeću kao reakcija na pustoš koja je nastala ratovima, ali i novim idejama koje su se udaljavale od metafizičkoga utemeljenja osobe, tj. zapadne filozofske misli, iako sami korijeni personalizma sežu sve do antičkoga razdoblja, a personalističke teme se uočavaju u gotovo svim povijesnim razdobljima u različitim mislilaca i u okviru različitih filozofija. Friderich Schleiermacher prvi je spomenuo izraz *personalizam*, a Charles Renouvier (1815.–1903.) u svojem je djelu *Le personalisme* iz 1903. dao personalizmu teorijsku osnovu. Može se reći da je personalističkoj misli osoba apsolutno središte i standard za društvo i sve njegove institucije te da

je ona osnova za naviještanje apsolutne univerzalnosti i solidarnosti među svim ljudima (str. 14). Važno je tu istaknuti misao filozofa Mouniera (1905.–1950.) koji je smatrao da je personalizam filozofija, a ne tek nekakav stav koji nema izričite manifestacije u životu i društvenom uređenju. Za personalizam se vežu i ova načela: institucionalno zajamčena izborena sloboda; ekonomija u službi čovjeka; prvenstvo rada nad kapitalom i dr. (str. 15). Personalizam je snažno utjecao i na kršćansku socijalnu demokraciju, a često se ističe i to da je imao utjecaj na misao Drugoga vatikanskoga sabora te postkoncilskih papinskih enciklika, posebno onih socijalnih tematika. Kada govorimo o utjecaju personalizma na hrvatske mislioce od 1920-ih, a osobito na njihova društvena i socijalna razmatranja, sve više utječu mislioci koji su studirali u Parizu, a to su uro Gračanin, Krsto Spalatin, Drago Čepulić, Stjepan Tomislav Poglajen i drugi koji donose nove ideje za kritiku individualizma, liberalizma, kapitalizma i marksizma, kao i formalne demokracije te totalitarističkih diktatura (str. 19). Naime, oni tim doktrinama pretpostavljaju izgradnju novoga duhovnoga čovjeka, ali na tragu tadašnjih hrvatskih prilika — čovjeka ukorijenjena u svojem narodu. Personalističke ideje tijekom 1930-ih godina bile su vidljive i u tekstovima brojnih časopisa i glasila, a osobito u časopisima *Luč* i *Život*. Treba ovdje spomenuti i Ivana Merza, duhovnoga predvodnika mladih hrvatskih studenata u Parizu i vrsnoga poznavatelja francuske književnosti, koji se je u Parizu kretao u društvu najviše katoličke inteligencije.

U drugom poglavlju pod naslovom *Uzajamnost slobode, samostalnosti i socijalne pravde* (str. 25–58) autori donose misao svećenika Milana Ivšića, jednoga od najobrazovanijih i najsvestranijih predratnih intelektualaca, koji donosi nove ideje za izgradnju novoga duhovnoga

čovjeka, ukorijenjena u svojem narodu. Naime, Ivšićevo djelovanje je cjelovito stvaralaštvo o potrebi autohtone narodne civilizacije, a prvenstveno potaknuto socijalnim enciklikama pape Lava XIII. *Rerum novarum* iz 1891. i Pia XI. *Quadragesimo anno* iz 1931. godine. Ivšić detaljno istražuje ekonomske ideje, povijest i metodologiju, kao i aktualne gospodarske prakse, vodeći se idejama dostojanstva svake osobe i brige za pravednost. Može se slobodno reći da je Ivšić preteča tzv. ekonomskomu personalizmu, po kojem se svako ekonomsko pitanje vodi idejama dostojanstva ljudske osobe i brige za pravednost, koja proizlazi iz toga prepoznavanja. Prema Ivšićevoj misli, promjene društvenih i pravnih poretka treba uskladiti s načelima personalizma.

Uređenje društva na temelju socijalne pravednosti (str. 59–75) naslov je trećega poglavlja, koje nas upoznaje s djelovanjem pravника i ekonomista te sveučilišnoga profesora Jurja Ščetinca. Ščetinčevo djelovanje obilježeno je potragom i isticanjem vrijednosti koje proizlaze iz personalističke kritike individualističko-liberalne ekonomije kapitalističke epohe. Ščetinec je u gospodarstvu isticao primat rada nad kapitalom, podržavajući ekonomsku demokraciju. S obzirom na vrijeme djelovanja, objavio je 1935. godine knjigu *Socijalna organizacija fašizma*, što je prva hrvatska znanstvena knjiga o fašizmu. Treba istaknuti da je Ščetinec ne samo izrazio kritiku fašizma i nacizma, te se je tako distancirao od tih ideja, nego je izrazio i sumnju u njihovu budućnost (str. 69), a kao oprečno mišljenje iznio je tzv. solidarističko shvaćanje, koje slijede katolički teolozi. Kao srednji put između liberalizma s jedne strane te fašizma i komunizma s druge strane vidi u ideji korporativizma, gdje se čovjeka shvaća kao osobu s individualnom pravnom sferom i cijevima, ali i kao društveno biće s društvenim dužnostima.

O franjevcu i sociologu Bonifaciju Peroviću autori nam progovaraju u četvrtom poglavlju naslova *U potrazi za društvom u ljudskom liku* (str. 77–107). Riječ je o najizrazitijem predstavniku personalističkoga smjera u hrvatskoj katoličkoj socijalnoj misli. Naime, tijekom doktorskoga studija u Parizu imao je prilike upoznati znamenitog filozofa Maritaina, koji uz druženje s Mounierom, Berdjaevom i drugima razvija misli i gradi viziju demokratskoga društva na kršćanskoj osnovi. Te je misli u hrvatskim prostorima prenio i sâm Perović promicanjem ideje o “društvu s ljudskim licem”, tj. zastupajući personalističku antropologiju stavljajući čovjeka u središte svojega promišljanja. Tako je u više navrata razvio kritiku kapitalizma, marksizma i formalne demokracije. Važan je njegov prilog (1959.) raspravi o ljudskim pravima povodom desete obljetnice Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, u kojem pozdravlja donošenje Deklaracije, ali zapaža kako je dokument hrvatskomu čovjeku u emigraciji, a osobito u domovini, gotovo nepoznat zbog “Titovih komunista”, koji su, prema njegovu mišljenju, sigurno vodili posebnu brigu da ne objelodane Deklaraciju. Treba reći i to da je Perović s velikom pažnjom pratio rad Drugoga vatikanskoga sabora, a posebno ga je zanimalo pitanje ekumenizma. Možda je manje poznato kako je Perović, iako odbijao komunizam, prihvaćao misao da je “potrebna suradnja s njim svaki put kad su ciljevi vrijedni” (str. 14). Time je ostao na liniji svojega intelektualnoga uzora Mouniera i Maritaina, koji su smatrali da treba naći zajedničke vrijednosti kršćanstva i marksizma.

Peto poglavlje knjige *Defensor fidei — preko naravnog do nadnaravnog* (str. 109–131) predstavlja nam lik i djelo ure Gračanina. Riječ je svećeniku, filozofu, sveučilišnom profesoru, piscu, prevoditelju i teologu te misliocu široke

kulture. Ovim prilogom želi se ispraviti neopravdana i nedovoljna recepcija njegova života i djela, kako u široj hrvatskoj javnosti tako i u hrvatskoj znanosti, a napose u filozofiji i teologiji. Naime, već spomenuti filozof Maritain napisao je predgovor njegovoj knjizi (1929.) o Kantovu poimanju moralnosti osobe, gdje se Gračaninu “divi kao filozofu i njegovu golemom zanosu za istinom” (str. 111). Zbog svojega dugogodišnjega rada na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu (34 godine), bibličar Bonaventura Duda smatra ga “izobraziteljem čitave generacije hrvatskih svećenika i teologa” (str. 113), na kojem je predavao više predmeta. Koliko je smatrao važnost filozofije za život, govori nam njegova teza da socijalni problem nije ništa drugo nego idejni problem, tj. da je ono “idejno, filozofsko pitanje i upravo čitava tragika i zaplet modernog socijalnog pitanja dolazi otud, što se to *par excellence* filozofsko pitanje htjelo riješiti bez filozofije” (str. 121). Uz filozofsko stvaralaštvo, Gračaninov teološki rad odnosi se ponajviše na apologetiku, gdje je trajno isticao vrijednost kršćanske vjere, nastojeći ju razumski legitimirati i neumorno braniti. Koliko je Gračanin bio čovjek izvanrednih intelektualnih sposobnosti, govori i misao sarajevskoga pomoćnoga biskupa Tomislava Jablanovića kada navodi da je Gračanin “utirao put idejama koje će aktualizirati Drugi vatikanski sabor” (str. 115).

Univerzalna dimenzija apostolske službe naslov je posljednjega poglavlja, koje nas upoznaje s uistinu inspirativnom osobom: Stjepanom Tomislavom Poglajenom, čovjekom posve nepoznatim domaćoj javnosti dugo vremena nakon Drugoga svjetskoga rata. Ono po čemu se lik Poglajena ističe jest “univerzalna apostolska služba, njegovo inovativno pastoralno djelovanje, njegovo pravovremeno iščitavanje znakova vremena i njegovo proročko uočavanje

izazova Crkve Božje u moderno i postmoderno doba” (str. 135). Svi Poglajenovi prilozi odišu izrazito personalističkim stilom, “prema Bogu je gajio strast (*passio*), a prema ljudima pak sućut (*compassio*) u najširem mogućem smislu riječ. Zahvaljujući upravo tomu, Poglajen je bio neobična dramatična osobnost koja je osvajala druge” (str. 139). Slijedom toga, razumljiva je bila njegova netrpeljivost prema svim vrstama totalitarizama, koje je nedvosmisleno sveo na zajednički nazivnik: ateizam i antiteizam. Pisanom i izgovorenom riječi borio se je protiv totalitarnih sustava prošloga stoljeća. Upravo je u isusovačkom časopisu *Život* objavljivao svoje protunacističke priloge. Zbog toga je morao bježati, te je postao nepoželjan u zemljama ne samo nacizma, nego kasnije i komunizma. Na taj je način u osobi Stjepana Tomislava Poglajena Hrvatska imala jednog od svojih najistaknutijih javnih protivnika svih totalitarizama. Znamenit je njegov tekst iz 1941. u kojem iznosi personalističko stajalište o budućnosti Europe: “Evropa, koja u svojim najoprečnijim taborima želi sebe napraviti novom, mora imati na pameti da je katolicizam onaj kvasac i onaj princip, koji je stvorio, formirao i uzdržao evropske narode, i da stoga Europa njega treba da ponovno otkrije i stavi u središte, ako ne će da iz svega ovoga klanja, izrodi samo jedan novi, bijedni oblik, novu nakazu starih nepravdi” (str. 147). Dobro je upitati se, kroz te ozbiljne misli o budućnosti Europe iz 1941., prepoznajemo li danas neke znakove vremena koji nas trebaju ohrabriti na djelovanje uslijed antropoloških previranja. Nasljedice Stjepana Tomislava Poglajena može nam biti inspiracija na to, ali i obveza.

O personalizmu u Hrvatskoj relativno malo je pisano, stoga autorima knjige treba izraziti veliku zahvalnost za ovo temeljito djelo koje su nam pripremili, te nas tako upoznali s filozofijom per-

sonalizma u hrvatskoj kršćanskoj misli. Iako se može činiti da je knjiga pisana isključivo za znanstvenu publiku, zbog jednostavnosti stila pisanja i razumljivoga teksta primjerena je i široj čitalačkoj publici. Preporučujemo knjigu ne samo filozofima i teolozima, nego sociolozima i povjesničarima, a napose širemu čitateljstvu koje želi održati budnom svoju savjest nad inspirativnim izvorima ljudske misli. Knjiga je izišla u prikladno vrijeme kada u hrvatskom društvu uočavamo neka nova ideološka gibanja, na koja nas upravo ova knjiga može upozoriti kako prepoznati znakove vremena te na njih primjereno odgovoriti.

Martin Kajtazi

Tanja Baran (ur.), *Sveti Marko Križevčanin: Život i djelo*. Križevci i Zagreb: Udruga za promicanje znamenitih Križevčana Dr. Stjepan Kranjčić i Glas Koncila.

Sv. Marko Križevčanin (1589.–1619.) jedan je od trojice hrvatskih svetaca. Preostala dvojica su sv. Nikola Tavelić (oko 1340.–1391.) i sv. Leopold Bogdan Mandić (1886.–1942.). Ujedno je i jedini svetac Zagrebačke metropolije. Svetim ga je proglasio 2. srpnja 1995. Ivan Pavao II. u Košicama, u Slovačkoj, zajedno s mađarskim isusovcem Stjepanom Pongráczom i poljskim isusovcem Melkiorom Grodzieckim, koji su podnijeli mučeničku smrt u Košicama 1619. godine. Marko Križevčanin i Grodziecki ubijeni su 7. rujna, a Pongrácz 8. rujna.

Naš je svetac rođen 1588. godine u Križevcima. Nakon studija filozofije u Grazu i studija teologije na Papinskom sveučilištu Gregoriana u Rimu zaređen je za svećenika i djelovao je na prostoru Zagrebačke nadbiskupije. Ubrzo ga je ostrogonski primas i kardinal Petar Pázmány pozvao u svoju biskupiju, gdje je djelovao kao profesor i ravnatelj sjemeništa u Trnavi te upravitelj benedik-

tinske opatije kod Košica, u današnjoj Slovačkoj. Upravo su Košice bile utvrda slovačkoga kalvinizma, pa je sv. Marko Križevčanin tamo djelovao kao misionar pomažući malobrojne katolike. Nakon ulaska kalvinističkoga zapovjednika Jurja Rákóczya u Košice, 3. rujna 1619., naš je svetac zarobljen i podvrgnut mučenju zajedno s navedenima Stjepanom Pongráczom i Melkiorom Grodzieckim. Nakon što su, unatoč obećanom bogatstvu, ustrajno odbijali odreći se katoličke vjeroispovijesti i vjernosti Petrovu nasljedniku u Rimu, teško su mučeni i konačno hladnokrvno ubijeni.

Hrvati su sv. Marka Križevčanina dobili jednostavno na dar, bez osobita zalaganja Crkve u Hrvata u postupku kanonizacije. Tomu je razlog taj što je on relativno nepoznat vjernomu puku. Počelo ga se upoznavati tek nakon kanonizacije, a taj proces još uvijek traje. Zanimljivo je primjerice da o njemu u nas nikada nije bio održan neki znanstveni skup. U tom je smislu ova knjiga, istinsko znanstveno ostvarenje, upravo i više nego dobro došla. Urednica knjige je Tanja Baran, hrvatska kroatistica, vanjska suradnica i predavačica na Odjelu za komunikologiju Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, novinarka i radijska voditeljica, urednica HRT-ova Radija Sljeme, autorica i voditeljica više kulturnih manifestacija, predsjednica Udruge za promicanje znamenitih Križevčana "Dr. Stjepan Kranjčić" i dr.

Knjiga obuhvaća 21 znanstveni rad iz pera 25 autora. Evo njihovih imena: Stjepan Razum, Danijel Labaš, Stjepan Kراسić, Ivica Musa i Ivan Šestak, Draženko Tomić, Ivo Džinić, Ivan Armanda, Anđelko Koščak, Anđelko Katanec, Marija Džinić, Davor Trbušić, Ivan Miklenić, Željko Vegh, Tanja Baran, Renata Husinec, Martina Valec-Rebić, Vladimir Lončarević i Manda Zrno, Anita Ruso Brečić, Lucija Konfic i Rozina Palić-Jelavić, Krunoslav Novak i Ve-